

A lakosságcsere motívuma Závada Pál Milota című regényében

NEMZETISÉGI INTÉZET

lakosságcsere, magyarországi szlovákság, trauma, színjáték, középpont

A posztmodern kétségbe vonja a történelem magabiztos létezőmódját, átértékeli és fölülírja a múltat, új megvilágításba helyezi a véglegesnek hitt hivatalos történelmi tudatot. Ennek a folyamatnak vagyunk tanúi, amikor napjainkban az elmúlt ötven esztendő kerül nagyító alá, és a fiú szembesül a hősnek hitt apa korántsem hős tetteivel. A múlttal való szembenézés, az elődök cselekedeteinek megítélése a ma szemszögéből magában hordozza a csalódás rizikóját, ugyanakkor a megtisztulás lehetőségét is.

A magyarországi szlovákság sorsát a XVIII – XIX. század folyamán a felföldi őshazából való elvándorlása és az Alföldön való letelepedése, majd az 1947-es csehszlovák – magyar lakosságcsere befolyásolta döntően. A magyarországi szlovákság egy részének 1947-ben Csehszlovákiába történő visszatelepülését Gyivicsán Anna a XVIII. század eleji letelepedés jelentőségéhez hasonlítja, igaz, fordított előjellel. A lakosságcsere következményeként: *„...visszafordíthatatlanul felbomlottak és fellazultak azok a kétszáz éves tradícióra visszatekintő, etnikailag viszonylag zárt közösségek, amelyeknek a magyarországi szlovákság nemzeti nyelvének, szokásainak, kultúrájának megtartását köszönhette.”*¹ A magyarországi szlovákság történetét, nyelvét, tradícióit tudományos munkák sora dolgozza fel, ugyanakkor a hatvan évvel ezelőtt lezajlott eseményekről, azok háttéréről és körülményeiről Magyarországon lényegesen kevesebb munka született, mint Szlovákiában.² Ennek oka – többek között – abban is keresendő, hogy az 1989-es rendszerváltozásig ezt a témát a politika tudatosan elhallgatta. A személyes sorsukban érintettek is csak szűk családi körben beszéltek róla. Magyarízhajuk ezt azzal a körülménnyel is, hogy maguk sem tudtak kiigazodni az egymásnak ellentmondó politikai érdekek megtevesztő propaganda-hadjáratában. Tény viszont, hogy a Magyarországról távozók és itthon maradók, valamint a Csehszlovákiából kényszerkitelepítettek lelkében egyaránt traumaként rakódtak le a múlt eseményei.

A lakosságcsere értelmezése és következményeinek mélyreható elemzése a mai napig nem történt meg a magyarországi szlovákság részéről. A szülők, nagyszülők magukba fojtották ellentmondásos érzéseiket és véleményüket, az iskola pedig nem vett tudomást róla. Minden közvetlen vagy közvetett érintettnek megvan a lakosságcsereéről a saját olvasata, melyet magába zárva őriz, és csak elvétve osztja meg másokkal. Áttelepült szlovákok és kitelepített magyarok visszaemlékezései³ arról tanúsodnak, hogy a lakosságcsere máig ható lelki következményei, az elfojtott traumák még a dédunokára is visszahatnak. Kiírni, kibeszélni magunkból a nyomasztó élményeket, legyőzni magunkban a korlátokat, szembesülni a múltunkkal, hogy megértsük jelenünket s benne magunkat, nem könnyű feladat. Egyszer azonban meg kell történnie, mert az unoka rá fog kérdezni, és a válasz elől nem lehet kitérni.

¹ Gyivicsán Anna-Krupa András: A magyarországi szlovákok. Budapest, Útmutató, 1999. p.103–104.

² A teljesség igénye nélkül csak néhányat említek: Janics Kálmán: A hontalanság éve. Pozsony, Madách, 1992; Vadkerty Katalin: A belső telepítések és a lakosságcsere. Pozsony, Kalligram, 1999.; Magdaléna Pariková: Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946–48. Bratislava, Stimul, 2001.; Vígh Károly: A szlovákiai magyarság kálváriája (1945–48) Budapest. Püski, 1998; Kugler József: Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. Budapest, 2000.; A magyarországi szlovákság kitelepülését a Hívó szóra I-II./ Ma' volá I-II. című dokumentumfilm dolgozta fel. R/D: Fuzik János. O/PH: Kiss Róbert. V/ED: Nagy Gábor. GyV/P.M.: Pigniczki Zoltán. 1996, Színes/colour, 62'11" perc/Mins, V-DEO, MTVRT. Készült a Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány támogatásával.

³ Krupa, Andrej: Slováci v Maďarsku a výmena obyvateľstva v zrkadle ich vlastných výpovedí. In.: Národopis Slovákov v Maďarsku. Szerk.: Eperjessy Ernő. Budapest., 2000. p. 163–189., Andrej Krupa: Výpovede malokerešských Slovákov o výmene obyvateľstva. In.: Andrej Krupa: Malý slovenský národopis. Békéšska Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1999. p.94–107.

Osudové zvraty-druhá polovica 20. storočia. In.: Komlósska čítanka. Szerk.: Ján Chlebnický. Békéšska Čaba, Slovenský výskumný ústav, 2000. p.148–170.

A válaszadás egyik lehetséges eszköze az irodalom. A magyarországi szlovákság lakosságcserével kapcsolatos traumáinak elemzésére Závada Pál vállalkozott *Milota* című regényében (2002). Az író a posztmodern szellemében demitizálja a történelmi eseményeket és kontraverz alapállásból feülrírja hivatalos interpretációjukat. Mintegy 180 oldalon egy egész fejezetet (Ház a piactéren) szentel ennek a témának. A lakosságcsere motívumát egy talált napló alapján, egyetlen személy által, szóban felmondott színdarab keretében emeli be a regénybe. A kváziszíndarab egy délkelet-alföldi település szlovák nemzetiségű közösségének emelészögéből eleveníti fel az 1946 és 1948 között lejátszódó eseményeket. A színdarabot a község (Tótkomlós) szlovákok általi újraalapításának 250. évfordulója alkalmából tervezik bemutatni. Ennek a résznek a cselekménye a próbák körül forog. A színészek között vannak az egykori események érintettjei és tanúi, akik a próbák folyamán újraélik személyes történetüket. Teszik ezt olyan intenzitással, hogy egyikük bele is hal. A helyszín a „Ház a Piac téren”, melyről fokozatosan derül ki, hogy az idő múlásával a benne élő emberekkel együtt milyen változásokon ment át. A ház „egyik alapvető jelentése szerint feminin szimbólum, a Nagy Anya (Magna Mater) védelmező öle. A barlanghoz és a sírhoz hasonlóan az anyaméhre emlékeztet, amely az örök mendedéket, a körülölelő védelmet jelenti, ugyanakkor a megpihenés, megújodás lehetőségét is magában hordozza.”⁴ A ház, mint az élet központja, az ember stabil helyét jelképezi a világban. Ha azonban ez a ház a Piac téren található, mely általában a település centruma, úgy is értelmezhetjük, mint kettős középpontot. Ebben az esetben óhatatlanul felmerül a dekonstrukció középpontot megkérdőjelező elve. Amennyiben a fejezetcímet ebben a megközelítésben vizsgáljuk és konfrontáljuk a regényszöveggel, kiderül, hogy az ellenkezőjét állítja annak, amit első olvasatra gondolunk. Éppen hogy a biztos pont, az állandóság hiányát sugallja, ami azt bizonyítja, hogy az, amit a szöveg mond, és ahogyan mondja, nem esik egybe. A biztos pont alatt a konvencióknak megfelelően harmonikus családi hátteret, egzisztenciális biztonságot, kiegyensúlyozott személyiséget és megbízható párkapcsolatot szokás érteni. Závada *Milota*-jában ezek az értékek dekonstruálódnak, azt a derridai tétel⁵ megerősítve, hogy a középpont csak átmenetileg létezik. Illékony, tovatűnő voltát támasztja alá a „ház” metamorfózisa is.⁶ A Piac téren lévő ház dekonstruálódása értekezhető úgy is, mint a mikro- és a makrocsohad (az alföldi szlovákság) széthullása.

Az író a színjátszás beépítésének ötletét feltehetően a gazdag hagyományokkal rendelkező tótkomlói amatőr színházi mozgalomból meríthette.⁷ Magára a színdarabra, mint a regény egyik fő motívumára, az előreutalások hívják fel az olvasó figyelmét. Az első utalás már a regény elején megjelenik és folyamatosan jelen van egészen addig, míg a regényszöveg fókuszába nem kerül a III. fejezetben. Ez után a regényben végig visszautalások emlékeztetnek a színdarab cselekményszervező, drámai szituációteremtő funkciójára. A regényt leitmotívumként átható színdarabmotívum előképe az olvasóban egy valóságos színjáték meglétét feltételezi. Ennek az elvárásnak azonban ellentmond a drámai műfaj regénybeli megjelenésének a módja. A szöveggel való találkozáskor az olvasó szembesül azzal a ténnyel, hogy a sokat emlegetett színdarab valójában nem is létezik, vagy ha igen, csak nagyon vázlatos formában egy „ösváltozat”, melyet „mindenkinek menet közben kellett kitoldani és átfirkálgatni”⁸. Az eredeti „ösváltozat” elfedése újabb írásrétégekkel, a szövegek egymásra és egymásra íródása egy olyan heterogén szövegszövetet hoz létre, melyben fellazulnak és átjárhatóvá válnak a műnemi, műfaji, stilisztikai keretek. A szövegek variálása és egymás közötti játéka eredményeként születik a színdarabnak aposztrofált szöveggépződmény, melyet leegyszerűsítve prózában elbeszélte drámai történetnek nevezhetnénk.

⁴ Szimbólumtár. Szerkeszti Pál József és Újvári Edit. Budapest. Balassi, 1997, p. 202.

⁵ Derrida Jacques: A struktúra, a jel, a játék az ember tudományok diskurzusában. In: *Helikon* 1994/1–2, p. 21–35.

⁶ A ház (Adamec-villa) közel százéves története alatt nem mindennapi metamorfózison megy át. Hajdan egy családnak volt otthona. A háború utáni politikai események következtében a család kiszorult belőle. Helyette beköltözött az áttelepítési bizottság, csereházzá nyilvánították, kényszerű átmeneti szállása lesz az eredeti tulajdonosoknak és a kitelepített magyar családnak. Idővel szeretetotthonná lesz, végül játékkerem lesz belőle.

⁷ A tótkomlói amatőr színjátszás 2007-ben ünnepli századik évfordulóját. Az amatőr színházmozgalomról Kulik, Ondrej: *Slovenské ochotnicke divadlo v Tótkomlósi 1907–1947*. Martin, Matica slovenská, 1982. – írt monoográfiát. Ezen kívül a témában született néhány tanulmány. Például: Francisci, Michal: *Minulosť a prítomnosť našej dediny. Békéscsaba, 1931.*, Szincso György: *Műkedvelő színjátszás*. In.: *Tótkomlós története és néprajza*. Szerk.: Szincso György. Tótkomlós, Tótkomlós Város Önkormányzata, 1996. p. 305–315., Tóth István: *A műkedvelő színjátszás a délkelet-alföldi szlovákok körében*. In.: *Tóth István: A Békés és Csanád megyei szlovákok anyanyelvi művelődési viszonyai 1919–1944*. Budapest., Országos Szlovák Önkormányzat, p. 64–71.

⁸ Závada Pál: *Milota*. Magvető, 2002, p. 403. (továbbiakban Závada: *Milota* i. m.)

A regényben kétféle színdarabbal találkozunk az olvasó. Az elsőt nevezzük virtuális színjátéknak, mivel nincs írásban rögzített teljes szövege, így a könyvben sem jelenhet meg. A másodikat úgy is felfoghatjuk, mint e fiktív, csak az említés szintjén létező műnek prózában előadott változatát. Ezt a változatot kváziszíndarabként értékeljük. Alapját a „talált” napló képezi, mely ugyancsak virtuális dimenzióban létezik. A regénybeni kváziszíndarab a fiktív epikai és drámai szöveg többszörös transzformációján keresztül jön létre. A rögzített szöveg elvetése és a hangos írás alkalmazása Artaud⁹ kegyetlenség színházának hatását mutatja: *„...olyan formában akarom mondani, hogy a hajdan elhangzottakat, amennyire tudom, szó szerint is hűen úgy tálaljam és körítsem, ahogy én hallom ezt hangosan elbeszélhetőnek.”*¹⁰ A próbafolyamat során a külső körülmények és a szereplők, vagy az érintett nézők spontán megnyilatkozásai hatására a színjáték folyamatos változáson megy át. A kváziszíndarabban kapcsolatban nem merülnek fel olyan tartalmi vagy dramaturgiai kötöttségek, melyek gátat szabnának az esetlegességeknek. Így történhet meg, hogy a kulisszák mögötti események összemosódnak és beíródnak a színdarabba: *„S ahogy így mesélem, az a próba jut eszembe, amikor először játszották egészen ezt a jelenetet, így én azt hittem, már az is a darab része, amit a kulissza mögül hallok.”*¹¹ A cselekmény kibontása, a konfliktuskezelés módja, a drámai feszültségkeltés mikéntje mindvégig az aktuális szituáció függvényében alakul, a pillanatnyi hangulatnak vagy lelkiállapotnak kiszolgáltatva a történet-szöveget. A kváziszínjátéknak nincs középpontja. A marginális és centrális viszonya állandó mozgásban van. Ezért nincs egy kivezetése a cselekménynek. A függöny mögül váratlanul előlépő nézőből éppúgy lehet főszereplő, mint a mellékszereplőből.

Néhány gondolat erejéig időzzünk el a virtuális pretextusnál. A „talált” naplót úgy is értelmezhetjük, mint a posztmodern érdeklődésének középpontjában álló „eldobott” tárgyat, mely új, szubjektív kontextusban új értelmet kap azzal, hogy kivetíthetőek rá a vágyak és élmények¹² A limlombok közül „előkerült” „ütött-kopott, szürke vászongerinces barna kartonborítójú füzet”¹³ pszichoanalitikus olvasatban a tudattalan vágy jelölőjévé válik. Az önmagát álcázó szerző – „megtaláló”-ban egyidejűleg két, egymással ellentétes törekvés viaskodik. Egy-szerre próbálja elrejtetni és megmutatni azt a tudattalanjában megbúvó, kielégülésre törő vágyat, amelyet egész eddigi életében elfojtott. A napló az elfojtás, mint elhárító stratégia eszköze, az elszenvedett kudarcok és csalódások tárháza. A „megtaláló álarcra mögé rejtőző szerző azzal, hogy kiadja kezéből az 1946–55 között papírra vetett vallomását, öntudatlanul is felvállalja a lelepleződés rizikóját. A naplóíró kilitére a regényszöveg utal, de maga az érintett személy is öntudatlanul magára vonja a figyelmet megmutató aktivitásával, árulkodó viselkedésével, beszédmódjával. A tudattalanjában lévő traumatikus életesemények kimondására, másokkal való megosztására irányuló elfojtott vágy valamilyen külső inger hatására működésbe lép és utat tör magának. Ez a mozzanat a nyelvben manifesztálódik: *„...egy februári estén bekopogott hozzám Zsófi néni. Hogy szeretné, ha elolvashatnék valamit. Mit gondolok, talán mások is, persze hát inkább a fogékony emberek, mondjuk megismerhetnék...”*

Micsodát, Zsófi néni?

Vagy ha fölolvashatnák, hogy meg lehessen hallgatni, szoktak a rádióban is ilyen műsorok lenni...

De miről tetszik beszélni?

Mondjuk egy jó színésznő, szépen hangsúlyozva, ha beküldenék neki...Csomós Mari például, őt nagyon szereti, a legjobb volna erre.

*Zsófi néni drága, tessék szépen leülni, és előlről kezdeni! Hát ő leülhet, de nem akar mást, csak megkérdezni, áthozhatja-e nekem azt a füzetet, amit talált.”*¹⁴

Lacan szerint minden szöveg a vágy beszéde. A nyelvben kifejeződik az a hiány, ami után vágyakozik az ember, amire szüksége van. A vágy jelölőjének, a naplónak az „előkerülése” és nyilvánosságra hozatalának szándéka arra utal, hogy az adott szituációban esély mutatkozik a vágy kielégítésére. Az idézett szöveg jól érzékelteti a „megtalálóban” dúló kettős harcot: arcot adni a kívülről nem érzékelhető lelki készletésnek, ugyan-

⁹ Artaud költői terminológiájában a *kegyetlenség színháza* nem fizikai kegyetlenséget jelent, hanem felfokozott művészi intenzitást, a tudat mélyebb rétegeiben fekvő valóság tartalmak megismerésére való kegyetlen eltökéltséget. Lásd bővebben: Mihály Gábor: A modernről a posztmodernig. Új Világ Kiadó, 1999. p. 54.

¹⁰ Závada: Milota i.m. p. 404.

¹¹ Závada: Milota i.m. p. 453.

¹² Bókay Antal: Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban. Budapest, Osiris, 1997. p.258.

¹³ Závada: Milota i.m. p. 396.

¹⁴ Závada: Milota i.m. p. 396.

akkor elfedni azt, hogy a személyiség koherenciájának látszata megőrződhessen. E kettős ellentétes mozgás bátortalanná teszi a kitarulkozni vágyót. Leiki bizonytalansága a nyelvben a feltételes mód, a határozatlan névmások, a bizonytalanságot kifejező módosítószavak következetes használatában mutatkozik meg. Nemcsak saját magát álcázza, hanem a naplót is. A *naplót* a *valami* határozatlan névmással jelöli. *Valaminek* nevezi, amit szeretne megmutatni. A beszédpartner kérdésére, *hogy mi az a valami*, nem pontosít, nem ad választ, folytatja kissé zavarosnak tűnő mondanóját. A *valamiről* fokozatosan derül ki, hogy *olvasni lehet*, végül a beszélgetőtárs újabb kérdésére kimondja a bűvös szót, hogy *fűzet*. Maga a vágy jelölőjének az artikulációja is kemény lelki és fizikai megpróbáltatásba kerül. Ebből is látszik, hogy a fűzethez sokkal több köze van, mint amennyit el akar árulni.

A „talált” napló kettős világot tükröz: keveredik benne a valóság a vágyvilággal. Íróját férje becsapja, megcsalja, elhagyja, kifosztja. A gyermekével magára maradt fiatalasszonyt internálják, elveszti egzisztenciáját, házát, az emberekhez való bizalmát. Magába forduló személyiségét titkok lengik körül. Előéletéből alig ismerünk valamit. Amit tudni róla, hogy nem falubeli, Adamec kereskedővel való házassága révén kerül a faluba. Házasságuk egy idő után – a férj hűtlensége miatt – zátonyra fut. A férfi a konfliktus feloldására ambivalens megoldást alkalmaz. A lakosságcsere eszközként használja fel arra, hogy megszabaduljon feleségétől és gyermekétől. Ráveszi az asszonyt, hogy települjenek át, majd a közös vagyont átmenekítve, a családját hátrahagyva, kismimizve, új szerelmével áttelepül Szlovákiába. A nő mivoltában is megalázott fiatalasszony mintegy elhárítási mechanizmusként folyamodik a naplóíráshoz. A történetekkel egy időben vezeti a naplót, melyben a legfájdalmasabb momentumot, férje hűtlenségét tagadja, időt adva magának a helyzet fokozatos elfogadásához. Mivel nincs ereje szembenézni az igazsággal, meghamisítja azt. Önmagát helyezi a hűtlen asszony pozíciójába, aki kitelepülési szándékot mímelve eléri, hogy megunt férje egyedül települjön át, ő pedig szeretőjével itthon marad. A megtörtént események hamisítása, éppen fordítottjának a rögzítése azt a célt szolgálja, hogy a sértett fél kitörhessen, látszólag persze, az áldozatszerepből. Ez nem más, mint öncsalás, mert nem hozza meg a várt megkönnyebbülést, megtisztulást. Az igazság kimondására irányuló vágy továbbra is ott lappang a tudatalattiban és kielégülésre törekszik. Freud szerint az elfojtás sohasem végleges és nem marad következmények nélkül. A napló írója évtizedeken keresztül hordozta magában a traumákat. A valóság „átírása” csak átmeneti megoldást jelenthetett számára. A múlttal való szembenézés, vágyának elfojtása különböző testi és lelki tüneteket idéz elő. Esetében a folytonos szorongás valószínűsíti az érrendszeri megbetegedésre való hajlamot, amit váratlan halála is alátámaszt. Azzal, hogy kiadja kezéből naplóját, és engedő, hogy szindarab íródjon belőle, majd a számára a jelenben otthont nyújtó egykori házában, az Adamec-villában el is játszzák a történetét, sőt maga is szerepet vállal benne, egy olyan lavinát indít el, mely játéknak indul, de tragédiába torkollik.

A napló világában a biztonság, szeretet, szerelem, törődés iránti vágya jut kifejezésre. Ezt a vágyát fogalmazza meg, amikor két férfi által körülrajongott sikeres emberként, szeretett nőként tünteti fel magát. Ez a vágyvilág keveredik a reális eseményekkel: a korszakra jellemző antidemokratikus, személyi jogokat sértő intézkedésekkel, többek között az internálás megélt keserveivel, az otthontalanság, kitaszítottság érzésével. Mindezek háttérében a lakosságcsere által generált bizonytalanság és felfokozott érzelmek közepette megkérdőjeleződnek a szlovákság létmódjának a közösség körében elfogadott ismérvei. Felvetődik a kérdés, hogy ki számít igazi szlováknak? A propaganda azt sugallja, hogy az, aki visszamegy „a mi Matyicánk, Szlovák Országanyácskánk ölébe”.¹⁵ Megosztja a háború utáni nehéz időszakból éppen eszmélő szlovákságot. Szembeállítja a családtagokat, rokonokat, szomszédokat, a falu közösségét. Megingatja az alföldi szlovákságot identitásában, szülőföldjéhez és az anyanemzethez fűződő viszonyában. A szlovák létmód hagyományos alkotóelemeit a származás, nyelv, a tradíciók összetartó erejét az aktuális politikai célok összezavarják. Ezek az ellentmondások belső és külső motívumharcot indukálnak a kettős én-tudatú kisebbségi emberben, aki arra kényszerül, hogy meghatározza én-pozícióját a szlovákiai szlovákság viszonylatában is.

Minden változik körülöttünk, mi is folytonos átalakulásban vagyunk. Régi, stabilnak hitt igazságok megkérdőjeleződnek meg, értékek cserélődnek fel, jelentések tolódnak el, cserélődnek ki. A lakosságcsere megítélése is a bővülő tények és tapasztalatok ütköztetése kapcsán folyamatosan értékelődik át. Ellentmondásosságára a kváziszinjáték megosztott szubjektumú szereplőinek ellentétes irányú belső motívumharcai világítanak rá.

A színjátékos, szindarab, próba, színpad/játéktér, színész, rendező, szöveg, szövegtudás (hiánya), kifejezések átszövik az egész regényt. Nem nehéz ebben az írói tudatosságot felfedezni és meglátni benne az idő-

¹⁵ Závada: Milota i. m. p. 413.

sebbek körében napjainkban Tótkomlóson újraéledő játékkedvet. Szlovákságuk megélésének egyik módja önmaguk alakítása. Régi énjük eljátszása egy-egy tradíció színpadi vagy filmbeli¹⁶ megelevenítésekor gyógyító terápiaként hat rájuk. A *színháték* szó kétértelműségénél fogva alapjelentése mellett utal a lakosságcsere valódi céljának álcázására is. Az áttelepülésre jelentkező szlovákok nem sejtették, hogy a Csehszlovákiából kitelepített magyarokkal együtt a nagyhatalmak politikai játszmájának eszközei. A lakosságcsere ennek alapján értelmezhetjük úgy is, mint színhátékot.

ÍRODALOM

- Bókay Antal: Irodalomtudomány a modern és posztmodern korban. Budapest, Osiris, 1997.
 Derrida, Jacques: A struktúra, a jel, a játék az embertudományok diskurzusában. In: Helikon 1994/1–2.
 Divičanová Anna: Otázka spontánnosti a kultúrneho zásahu. Folklor és tradíció IV. Budapest, 1987.
 Gyivicsán Anna-Krupa András: A magyarországi szlovákok. Budapest, 1999.
 Osudové zvraty-druhá polovica 20. stor. In: Komlóšska čítanka. Szerk.: Chlebnický Ján VÚSM, 2000.
 Krupa Andrej: Slováci v Maďarsku a výmena obyvateľstva v zrkadle ich vlastných výpovedí. In: Národopis Slovákov v Maďarsku. Szerk.: Eperjessy Emő. Budapest, 2000.
 Krupa Andrej: Výpovede malokerešských Slovákov o výmene obyvateľstva. In: Krupa Andrej: Malý slovenský národopis. VÚSM, 2000.
 Mihály Gábor: A modernről a posztmodernig. Új világ, 1999.
 Szimbólumtár. Szerk.: Pál József és Újvári Edit. Budapest Balassi, 1997.
 Szincsek György (szerk.): Tótkomlós története. Tótkomlós, 1999.
 Závada Pál: Milota. Magvető, 2002.

KATALIN MARUZNÉ SEBŐ

The motif of population-exchange in Závada Pál's novel, *Milota*

The first thematic description of the Hungarian-Czechoslovakian population-exchange, as an event of tremendous impact on the lives of ethnic Slovaks living in Hungary, is found in Závada Pál's novel, *Milota*. This paper examines the chapter 'The House on Market Square', in which Závada elevates the motif of population-exchange into the text through a quasi-play. The scene where the play is set is an old peoples' home; the building was originally a family home. The actors are the old people living in the old peoples' home, who were all involved in the population exchange after World War II. The actors volunteered to act their younger selves from a couple of decades ago. The theatrical play has two readings; besides the literal reading, the population exchange can also be read as a theatrical play, where the true objectives of the population exchange were masked.

¹⁶ A tótkomlósi szlovák klub tagjai aktívan közreműködtek a Závada Pál Jadviga párnája című regénye nyomán készült filmben, melyet Deák Krisztina rendezett. A filmet 1999-ben mutatták be. A tótkomlósi szlovák önkormányzat és szlovák klub kiadásában Zsura Zoltán rendezésében 2001-ben megjelent a Komlóšska svadba/komlósi lakodalom /és a Pá-račke /Fosztóka/ című videókazetta, melyeken ezeket a tradíciókat maguk a szlovák klub tagjai elevenítik fel. Egyéb adat a kiadványokon nincs feltüntetve. Gyivicsán Anna a mai folklórfunkció három megjelenési formáját tartja számon: 1. spontaneitás, 2. kulturális beavatkozás, 3. átmeneti típus. A „spontaneitás” alatt a tradicionális kollektív szokás, hagyomány megszakítás nélküli továbbélését érti, melyet napjainkban is a közösség eredeti funkciójában megőrizve gyakorol. A „kulturális beavatkozás” szorosan a kultúrpolitikához, az általa életre hívott folklorizmushoz kapcsolódik. Az „átmeneti típus” fogalmával jelöli azokat a folklórjelenségeket, melyek során főként a kulturális beavatkozás hatására a falu közössége felújítja a már nem gyakorolt szokásokat. Ezek alapján a tótkomlósi szlovák klub tagjainak kulturális tevékenységét az átmeneti típusba sorolhatjuk. Lásd bővebben: Divičanová Anna: Otázka spontánnosti a kultúrneho zásahu. Folklor és tradíció IV. Budapest, 1987, p. 44–47.